

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2020

Kadir YILMAZ

Dr., TC Millî Eğitim Bakanlığı
/ Türkiye
kadiryilmazsfl@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5154-8322>

1556 Tarihli Muhammediye’de Yardımcı Ünlüler Açısından Dudak Uyumu*

*Auxiliary Vowels in 1556 Dated Muhammediye in Term of
Labial Harmony*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 16.11.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 08.12.2020

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2020

Atıf/Citation

Yılmaz, Kadir (2020). 1556 Tarihli Muhammediye’de Yardımcı Ünlüler Açısından Dudak Uyumu.
Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 4 (4), s. 816-832. DOI: 10.34083/akaded.826897.

Yılmaz, Kadir (2020). Auxiliary Vowels in 1556 Dated Muhammediye in Term of Labial Harmony.
Journal of Academic Language and Literature, 4 (4), p. 816-832.

DOI: 10.34083/akaded.826897.

<https://doi.org/10.34083/akaded.826897>

* Bu makale, yazara ait 1556 Tarihli Muhammediye, *İnceleme-Metin-Dizin* adlı yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

Öz

Bu çalışmada Eski Oğuz Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi eserlerinden olan Yazıcıoğlu Mehmet’in Muhammediye’sinin 1556 tarihli nüshasında yardımcı ünlüler açısından dudak uyumu konusu ele alınmıştır. Eser, Oğuz Türkçesinin tarihî seyrini ortaya koyma çalışmaları açısından önemli dil verileri sunmaktadır.

XVI. yüzyıl, dudak uyumunun bulunmadığı Eski Oğuz Türkçesi dönemiyle bu sürecin tamamlandığı XVIII. yüzyıl sonrası arasında bir geçiş devresi niteliği taşımaktadır. Muhammediye’nin ele aldığımız nüshası, bu geçiş devresinde yer alması sebebiyle önemli fonolojik örnekler barındırmaktadır. Metinde dudak uyumuna geçişin öncelikle sözcük tabanına yakın olan yardımcı ünlüyle başladığına dair çok sayıda örneğe rastlanmıştır.

Metnimizde bazı yardımcı ünlülerin nöbetleştiği, bazı yardımcı ünlülerin ise nöbetleşmediği görülmektedir. Yardımcı ünlülerin farklı sözcük tabanlarına düzlük-yuvarlaklık açısından farklı biçimde getirilmesinin yanı sıra aynı sözcük tabanına farklı biçimde getirildiği de tespit edilmiştir.

Yardımcı ünlülerle ilgili bu çalışmada sunduğumuz veriler, Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde dudak uyumu açısından nadiren görülen egemen Oğuz boylarının ağız özelliklerinin XVI. yüzyıldan itibaren metinlere girmeye başladığının tanıklarındır.

Anahtar sözcükler: Muhammediye, yardımcı ünlü, dudak uyumu, ünlü uyumu.

Abstract

In this study, the issue of labial harmony in terms of auxiliary vowels in 1556 dated copy of Yazıcıoğlu Mehmet’s Muhammediye, which is one of the works of the transition period from Old Oghuz Turkish to Ottoman Turkish, has been addressed. The work presents important language data in terms of revealing the historical course of Oghuz Turkish.

The 16th century is a transition period between the Old Oghuz Turkish period when there was no labial harmony and the post 18th century when this process was completed. The copy of the Muhammediye we have dealt with presents important phonological language data as it was in this transition phase. In the text, we encountered numerous examples regarding the transition to labial harmony has begun primarily with the auxiliary vowel close to the base of the word.

In our text, it is seen that some auxiliary vowels take turns and some auxiliary vowels do not. It was determined that auxiliary vowels were brought to different words bases in a different way in term of flatness and roundness, as well as to the same word base in a different way.

The data about the auxiliary vowels we have presented in the study are the witnesses that the dialects of the dominant Oghuz tribes, which are rarely seen in terms of labial harmony in Old Oghuz Turkish texts, started to enter the texts in the 16th century.

Keywords: Muhammediye, auxiliary vowel, labial harmony, vowel harmony.

Giriş

Muhammediye; 1449'da Yazıcıoğlu Mehmet tarafından yazılmış, XV. yüzyıldan beri Türkçe konuşulan geniş bir coğrafyada çok rağbet görmüş, Türk-İslam tarihinin en çok yazma nüshası bulunan eserlerinden biridir. Yazıcıoğlu, eserine *Kitâbü Muhammediyye Fi-Nati Seyyidi'l-Âlemîn Habibi'l-lâhi'l-Azam Ebi'l-Ğâsım Muhammedeni'l-Mustafâ* adını vermiştir (Yılmaz, 2020: 5). Başta Âmil Çelebioğlu olmak üzere (1975, 1996, 2018) Muhammediye üzerine farklı alanlarda birçok çalışma yapılmıştır. Dokuz bin beyitlik bir mesnevi olan bu eser, Oğuz Türkçesinin tarihî seyrini ortaya koyma çalışmaları açısından önemli dil verileri sunmaktadır.

Bu çalışma, Osmanlı Türkçesine geçiş eserlerinden olan Muhammediye'nin Millî Kütüphanede 06 Hk 4950 arşiv numarasıyla kayıtlı 278 varaktan ve 8787 beyitten oluşan 1556 tarihli nüshasında yardımcı ünlüler açısından dudak uyumu konusunu ele almaktadır. Eserin en önemli hususiyetlerinden biri, dudak uyumu için çok sayıda örnek barındırmasıdır. XVI. yüzyıldan başlayıp XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden Klasik Osmanlı Türkçesi, dudak uyumunun bulunmadığı EOT (=Eski Oğuz Türkçesi) dönemiyle bu sürecin tamamlandığı XVIII. yüzyıl sonrası arasında bir geçiş devresi niteliği taşımaktadır (Özkan, 2008: 479). Muhammediye'nin ele aldığımız nüshası, bu geçiş devresinin başlarında olması sebebiyle önemli fonolojik örnekler sunmaktadır.

İncelediğimiz eserde dudak uyumu açısından yardımcı ünlüleri ele almak için kısaca *dudak uyumu* ve *yardımcı ünlü* terimlerine değinmek uygun olacaktır.

1. Dudak Uyumu

Türkçede, diğer dünya dillerinin çoğunda olmayan, temeli ses ahengine dayalı, damak ve dudak uyumu olmak üzere iki çeşit ünlü uyumu bulunmaktadır. Damak uyumu bir sözcükteki ünlülerin önlük-artlık (*e, i, ö, ü / a, ı, o, u*) uyumu olarak, dudak uyumu ise düzlük-yuvarlaklık (*a, e, ı, i / o, ö, u, u*) uyumu olarak bilinir. Dudak uyumu, ünlü-ünsüz uyumu tarafından zaman zaman bozulur (Karaağaç, 2018: 119). ET'de (=Eski Türkçe) kısmen var olan dudak uyumu, EOT döneminde bozulmuş; XIII, XIV ve XV. yüzyıl metinlerinde bu durum “yuvarlaklaşma” olarak kendini göstermiştir. EOT, özellikle çekim ve işletme eklerindeki yardımcı ünlüleri yuvarlaklaştırma konusunda çok ileri gitmiştir (Sarvan, 2018: 95). Türkiye Türkçesinde var olan dudak uyumunun ilk belirtileri ise XVI. yüzyıldan sonra metinlere yansımıştır.

XV. yüzyıldan başlayarak XVI. yüzyılda hareke kullanımının azalması, harekeli metinlerde ise imla kalıplaşması, dudak uyumunun takibini zorlaştırmaktadır. Kalıplaşmış imlaya uymayarak duyduğu ve konuştuğu gibi yazan ve “eli kuruyasicalar” olarak nitelendirilen, Mertol Tulum tarafından ise “eli öpülesiceler” olarak ifade edilen

(2002: 489) bazı müellif ve müstensihler; dudak uyumunun seyri açısından önemli ipuçları vermişlerdir.

Banguoğlu'na göre dudak uyumunun yavaş yavaş geliştiği Osmanlı Türkçesinde (1990: 89), incelediğimiz Muhammediye'de olduğu gibi, bazı metinlerde kalıplaşmış imlaya uygun yazımın yanı sıra dudak uyumuna işaret eden yazımın veya harekenin bulunması, kimi zaman da bir ünlüyü göstermek için çift harekenin kullanılması; dudak uyumunun yazı diline yerleşmeye başladığının işaretleri kabul edilmelidir.

İncelediğimiz metnin 1449 tarihli müellif hattında EOT özelliklerini yansıtan ve dudak uyumuna girmeyen bazı ek ve sözcüklerin incelememize esas teşkil eden 1556 tarihli nüshada uyuma girdiği tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinin fonolojik gelişmesinde, bilhassa dudak uyumu açısından en önemli devre Orta Osmanlıca devresidir (Develi, 1995: 1). Bu yönüyle iki metin arasında yapılan karşılaştırmalar da Klasik Osmanlı Türkçesinin imlasının şekillendiği bir asırlık dönemde dudak uyumu açısından ne tür değişim ve gelişimin olduğunu görmemiz açısından önem arz etmektedir.¹ Bazı Muhammediye nüshaları, eserin halka hitap eden nitelikte olması yönüyle kalıplaşmış imlanın dışına çıkılarak duyduğu ve konuştuğu gibi yazan müstensihler tarafından kaleme alınmıştır. Dinî içerikli eserlerin halk tarafından kutsal metinler olarak kabul edilmesi ve değiştirilemez metinler olarak görülmesine rağmen Muhammediye nüshalarında fonetik değişikliklerin izlenmesi dikkat çekicidir.

2. Yardımcı Ünlü

Yardımcı ünlü,² ünsüzle biten kelime kök ve gövdelerine ünsüzle başlayan eklerin getirilmesi sırasında kullanılan ve kök ile eki birbirine bağlama görevi yüklenmiş olan ünlüdür (Korkmaz, 2008: 19). Eklerin başındaki ünlünün yardımcı mı asli mi olduğu, ekin ünlüyle biten bir kelimeye getirilmesiyle anlaşılır. Bu durumda yardımcı sesler kaybolur, asli sesler ise yerinde kalır (Deny, 1995: 133). Yardımcı ünlülerin sadece dar ünlülerden (*ı, i, u, ü*) oluşması, dar ünlülerin geniş ünlülere göre daha az çabayla çıkarılmasıyla izah edilmelidir (Ercilasun, 2000: 220).

İncelediğimiz metinde sadece düz veya sadece yuvarlak biçimiyle kullanılan yardımcı ünlüler *Nöbetleşmeyen Yardımcı Ünlüler* hem düz hem de yuvarlak biçimiyle kullanılan yardımcı ünlülerse *Nöbetleşen Yardımcı Ünlüler* başlığı altında ele alınmıştır. Yardımcı ünlünün bir sözcük tabanına hem yuvarlak hem de düz biçimiyle getirilmesi durumunda örnekler *ikili kullanım*, sadece düz veya sadece yuvarlak biçimiyle getirilmesi durumunda ise örnekler *tekli kullanım* olarak verilmiştir.

¹ 1449: *anuydur, benüm, bunı, kalbümde, kendü...*; 1556: *anıydur, benim, bunu, kalbimde, kendi...* (Yılmaz, 2020: 31).

² Yardımcı ünlü için *yardımcı ses, bağlama açığı, bağlantı ünlüsü, ekleme ünlüsü* gibi farklı terimler kullanılmaktadır (Topaloğlu, 1989: 159).

Yardımcı ünlünün dudak uyumu açısından ET'deki durumu, EOT'deki durumu ve XVI. yüzyıldaki genel durumu verildikten sonra metnimizdeki durumu; yardımcı ünlü barındıran sözcüğün imlası, çeviri yazılı biçimi ve yer aldığı beyit numarasıyla aktarılmıştır. Örnek, üçten fazlaysa örnek sayısı yay araç içinde verilmiştir. EOT'de görülen düz ünlülü eklerin yuvarlaklaşmaya, yuvarlak ünlülü eklerin düzleşmeye bağlı olarak oluşturduğu yeni uyumsuzluklar için *ters uyumsuzluk* terimi tercih edilmiştir (Duman-Yağmur, 2010: 123-124; Kartallıoğlu, 2011: 101).

3. Dudak Uyumu Açısından Yardımcı Ünlüler

3.1. Nöbetleşmeyen Yardımcı Ünlüler

-(A/U)r-

Fiilden fiil türeten ettirgenlik (=et.) / oldurganlık (=old.) ekinin ET'de /-(A)r-/ ve /-(I)r-/ biçimleri de kullanılmakla birlikte /-(U)r-/ biçimi daha yaygındır: *ölür-* “öldürmek”, *kiter-* “gidermek”... (Gabain, 2007: 60; Tekin, 2016: 93; Ölmez, 2019: 277). EOT'de az sayıda /-(A)r-/ örneklerinin yanı sıra bu ekin yardımcı ünlüsü genellikle /U/ tarafındadır ve dudak uyumuna girmez (Gülsevin, 2011: 139). Osmanlı Türkçesi konuşma dilinde görülen düz tabanlardan sonra uyumlu şekiller, XVI. yüzyılda yazıya da yansımaya başlamıştır (Kartallıoğlu, 2011: 312). Metnimizde bu ekin yardımcı ünlüsünün genellikle /U/ tarafında olduğu ve uyuma girmediği, /A/ tarafında ise sadece iki sözcük tabanına altı örnekte getirildiği tespit edilmiştir.³

Düz ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: اَرْتُرُ *artur-* (old.) 1032, 1145, 3421...; اَشُورُ مَشْدِي *aşur-* (et.) 3273; بِيْشُورُبُ *bişür-* (old.) 2764, 3293, 4384; بِيْتُورُ *bitür-* (old.) 1880, 4773; كُجُورُ مَزْدِي *gəcür-* (et.) 1386, 3601, 5027...; اِچُورُ *içür-* (et.) 3449, 5537, 5692...; شَاشُورُ مَشْدِي *şaşur-* (old.) 3273; يِيْتُورُ *yitür-* (old.) 2109, 2145, 8289...

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: چِقَارَه *çıklar-* (old.) 976, 2767, 4758...

Yuvarlak ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: قُوپَارِيسَرُ *kopar-* (old.) 1069, 2805, 5871...

³ Gabain, Eski Türkçede /-(A/U)r-/ ekinin bir yaptırma eki olduğunu ifade eder ve fiillere çok az /ı/, nadiren /a/ ve çoğunlukla /u/ ile bağlandığını belirtir (2007: 60). Eraslan, /-Ar/ ekinin /-r/ ekinden genişlemiş olabileceğini (2012: 111); Ergin ise bu ekin /-gAr/ ekinden geldiğinin anlaşıldığını, hiç değilse onunla ilgili olabileceğini belirtir fakat Eski Türkçede ekin /-Ar/ olarak görüldüğünün unutulmaması gerektiğine vurgu yapar (2009: 213). Konuyla ilgili farklı görüşler olmakla birlikte yardımcı ünlü terimi /a/, /e/ sesleri için de kullanılmaktadır (Demir vd., 2011: 67). Metnimizde sadece *çıklar-*, *kopar-* örneklerinde geniş yardımcı ünlü kullanılmıştır. Diğer örneklerin tamamı dar ünlüyledir.

+(I)l

Yuvarlak ünlülü tabana getirilmiş örneğine rastlanmayan bu ek; ET, EOT ve metnimizde sadece iki örnekte karşımıza çıkar: *kızıl, yaşıl...* (Tekin, 2016: 81; Gülsevin, 2011: 117).

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: يَاشِيلَ *yaşıl* 286, 7246; يَشِيلَ *yeşil* 213, 580, 1639...; كَزِيلَ *kızıl* 313, 857, 2738...

-(I/U)m

Fiilden isim türeten bu ekin yardımcı ünlüsü ET’de *batım* “batma”, *ölüm...* örnekleriyle (Tekin, 2016: 89); EOT metinlerinde *adım, içim, ölüm...* (Gülsevin, 2011: 135) örnekleriyle uyuma bağlıdır. Bu ekin yardımcı ünlüsü XVI. yüzyılda düz ünlülü tabanlardan sonra %50 oranında uyuma bağlıdır (Kartallıoğlu, 2011: 312). Metnimizde *ölim* örneği dışında uyuma bağlıdır.

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: أَدِيمَ *adım* 1234; إِيْجِمُ *içim* 5664, 5692; يَلِيمُ *yarım* 1583, 6627.

Yuvarlak ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: أُولِيمَ *ölüm* 978, 3590, 3865...

Yuvarlak ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: أُولِيمَ *ölim* 4093.

-(I/U)n

Fiilden isim türeten bu ekin yardımcı ünlüsü ET’de *bulun* “tutsak”, *kelin* “gelin”... örnekleriyle (Tekin, 2016: 89); EOT’de *ekin, düğün...* örnekleriyle (Gülsevin, 2011: 135) uyuma bağlıdır. XVI, XVII ve XVIII. yüzyıl metinlerinde tek uyum dışı örnek *şatundur* (Kartallıoğlu, 2011: 497-498). Ekin yardımcı ünlüsü metnimizde de *şatun* sözcüğü dışında uyuma bağlıdır.

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: أَكِينُ *ekin* 7338, 7339, 7340; يَاقِينُ *yaşın* 7955.

Yuvarlak ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: دُوْغُونُ *düğün* 7005, دُوْغُونُ *dütün* 4697, 5254.

Düz ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: صَاطُونُ *şatun* 2465, 7201.

+(I/U)ncI, +(U)ncU

İsimden isim türeten bu ekin yardımcı ünlüsü, ET’de *törtünç, beşinç* örnekleriyle (Tekin, 2016: 82); EOT’de *altıncı, dördüncü...* örnekleriyle dudak uyumuna bağlıdır (Gülsevin, 2011: 118). Bu ekin yardımcı ünlüsü, metnimizde düz ve yuvarlak tabanlardan sonra daima dudak uyumuna bağlıdır.

Yuvarlak ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: أُوْجُنْجِي *üçüncüsü* 3474; أُوْجُنْجِي *üçüncü* 3801, 7423, 7825...; دُرْدُنْجِي *dördüncü* 448, 5183, 8286...; طُقْرُنْجِي *toğuzuncu* 193, 4590, 5174...; اوْتُنْجِي *onuncu* 193, 4591, 6756...

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: بِرِنْجِي *birinci* 6117; اِيْكُنْجِي *ikinci* 25, 194, 4689...; بِشِنْجِي *beşinci* 414, 5184, 6381; اَلْتِنْجِي *altıncı* 190, 2333, 6382; يَدِنْجِي *yedinci* 2899, 5172, 6383; سَكِزِنْجِي *sekizinci* 305, 2843, 5185...

+(I)K-

İsimden fiil türeten bu ekin yardımcı ünlüsü, ET’de *içik-* “tabi olmak”, *yoluk-* “yolda karşılaşmak”... örnekleriyle (Tekin, 2016: 85); EOT’de *gözük-*, *birik-*... örnekleriyle (Gülsevin, 2011: 120) dudak uyumuna bağlıdır. Osmanlı Türkçesinde *acığ-*, *birik-* örneklerinde görülen bu ekin yardımcı ünlüsü dudak uyumuna bağlıdır (Kartallıoğlu, 2011: 494). Metnimizde tek örneği bulunan bu ek uyuma bağlıdır.

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: بِرِكْمِشْ *birikmiş* 7227.

3.2. Nöbetleşen Yardımcı Ünlüler

-(I)K ~ -(U)K

Fiilden isim türeten bu ekin yardımcı ünlüsü ET’de *bedük* “büyük”, *yaruk* “güneş”... örnekleriyle (Tekin, 2016: 88); EOT’de *esrük* “sarhoş”, *bölük*... örnekleriyle (Gülsevin, 2011: 136) yuvarlaktır ve düz ünlülü tabanlarda uyum dışıdır. Bu ekin yardımcı ünlüsü, düz tabanlardan sonra XVI. yüzyıl metinlerinde %42, XVII. yüzyıl metinlerinde %56, XVIII. yüzyıl metinlerinde %96 oranında uyuma bağlıdır (Kartallıoğlu, 2011: 297-303). Metnimizde bu ekin yardımcı ünlüsünün düz tabanlı iki örnekte uyuma girdiği tespit edilmiştir.

İkili kullanım

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü ~ yuvarlak yardımcı ünlü: دَلِكُلُوْدُرْ *deliklödür* 8483⁴ ~ دَلِكْ *delük* 2447, 4928.

Tekli kullanım

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: يَرَاشُقْدُرْ *yaraşıkdur* 8183.⁵

Düz ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: اَرْتُقْ *artuk* 6025, اَيْرُقْ *ayruk* 6043, طَانُقْ *tanuk* 6384, صُوُقْ *sovuk* 6224...

⁴ 1449 tarihli müellif hattında دَلِكُلُوْدُرْ *delüklerdür* olarak yazılmıştır.

⁵ 1449 tarihli müellif hattında يَرَاشُقْدُرْ *yaraşıkdur* olarak yazılmıştır.

-(I)l- ~ -(U)l-

Fiilden fiil türeten bu ekin yardımcı ünlüsü ET'de *örtül-*, *tiril-*... (Gabain, 1988: 59); EOT'de *yaradıl-*, *örtül-* gibi örneklerde uyuma bağlı olmakla birlikte yuvarlak tabanlardan sonra *dökil-*, *düzil-*... örneklerinde olduğu gibi çoğunlukla düzleşmiştir (Kartallıoğlu, 2011: 180). Metnimizde üç örnek (*unudıl-*, *düril-*, *tırıl-*) dışındaki sözcüklerin tamamının uyumsuz biçimleriyle birlikte uyumlu biçimlerine de rastlanmıştır.

İkili kullanım

Yuvarlak ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü ~ düz yardımcı ünlü: بُورُؤْدِي *bozul-* 5753 6087, 6151 ~ بُوزِيلِيَسْرُ *bozil-* 4845; بُكُّؤْدِي *bükül-* 1954, 2869 ~ بُكُّؤِل *bükil-* 5322, 6002, 7490; دُورُؤْدِي *dürül-* 4642 ~ دُورِيلُؤْبُ *düril-* 5079; دُؤكُّؤْدِي *dökül-* 5049, 8234 ~ دُؤكُّؤِلُؤْرُ *dökil-* 4859, 6002, 7793... (4 örnek); قُونُّؤْدِي *konul-* 1016, 2232, 7453 ~ قُونُّؤِل *konil-* 5294, 7248, 8094; قُرُؤْدِي *kurul-* 2397, 8094, 8203... (10 örnek) ~ قُرُؤِيل *kuril-* 5510, 6261, 6394... (6 örnek); قُؤورُؤْلِيَسْرُ *şorul-* 5188⁶, 5190 ~ قُؤورِيل *şoril-* 5190, 5577, 5636... (7 örnek); سُؤرُؤْدِي *sürül-* 4642 ~ سُؤرِيل *süril-* 7124; طُؤنُّؤْمَاغُؤُؤنُ *tuutul-* 5734 ~ طُؤنُّؤِيلُؤْرُ *tuutil-* 1035, 5735; اُؤرُؤْدِي *urul-* 610, 2231, 7263... (5 örnek) ~ اُؤرُؤِيلُؤْرُ *uril-* 6446, 7599.

Tekli kullanım

Yuvarlak ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: دُزُؤْدِي *düzül-* 503, 5596, 8589... (18 örnek); كُؤرُؤْل *götrül-* 4854, 5270, 8021... (5 örnek).

Yuvarlak ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: اُؤنُؤْدِي *unudil-* 4579, دُورِيلُؤْبُ *düril-* 5079, طُؤرِيل *tırıl-* 5191.

+(I)m ~ +(U)m

Teklik 1. kişi iyelik ekinin yardımcı ünlüsü, ET'de *beglerim*, *kunçuyum* “prensesim”... örnekleriyle (Tekin, 2016: 98) dudak uyumuna bağlı; EOT'de *gözüm*, *adum*... örnekleriyle (Gülsevin, 2011: 12) uyum dışıdır. Bu ekin yardımcı ünlüsü XVI. yüzyılda düzensizlik, XVII. yüzyılda geçiş safhasında, XVIII. yüzyılın ortalarında uyuma bağlanmıştır (Kartallıoğlu, 2011: 430-437).⁷ Ekin yardımcı ünlüsünün metnimizde düz tabanlı birçok örnekte uyuma girdiği görülmüştür.

⁶ 1449 tarihli müellif hattında *şorılısar* olarak yazılmıştır.

⁷ Kartallıoğlu bir eserde veya bir yüzyılın genelinde herhangi bir eki; dudak uyumuna bağlı değilse *uyumsuzluk*, yüzde 30 oranına kadar dudak uyumuna bağlıysa *düzensizlik*, yüzde 30-80 arasında dudak uyumuna bağlıysa *geçiş*, yüzde seksen üzerinde dudak uyumuna bağlıysa *uyum* safhasında kabul etmiştir (2011: 102).

İkili kullanım

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü ~ yuvarlak yardımcı ünlü: *أَدِيمُ adım* 140, 1052 ~ *أَدِيمُ adım* 4318, 4447, 5678... (5 örnek); *بَاشِيْمِي başımı* 4401, 5619⁸ ~ *بَاشِيْمَه başım* 1341, 5641, 8547... (5 örnek); *دِيلِيْم dilim* 33, 1016, 1120 ~ *دِيلِيْم dilüm* 3419, 5566, 7839... (8 örnek); *جَلَالِيْم celālim* 146 ~ *جَلَالِيْم celālüm* 5688; *قَلْبِيْمَه kalbim* 33, 1119 ~ *قَلْبِيْم kalbüm* 1964, 5826; *غُوزَلَرِيْم gözlerim* 36 ~ *غُوزَلَرِيْم gözlerüm* 2546, 3683, 8395... (5 örnek); *سِرْرِيْم sırım* 53 ~ *سِرْرِيْم sırım* 3089; *جَمَالِيْم cemālim* 54 ~ *جَمَالِيْم cemālüm* 2369, 6038, 6259... (7 örnek); *سُوزَلَرِيْم sözlerim* 56 ~ *سُوزَلَرِيْم sözlerüm* 1016; *يُورَاقِيْم yüregim* 52 ~ *يُورَاقِيْم yüregüm* 1963, 3321, 8766; *إِيْشِيْمِنْدَن işimden* 1093 ~ *إِيْشِيْم işüm* 997, 5808.

Yuvarlak ünlülü taban+düz yardımcı ünlü (ters uyumsuzluk) ~ yuvarlak yardımcı ünlü: *سُوزِيْمِي sözümü* 55 ~ *سُوزِيْم sözüm* 65, 6798, 7763... (46 örnek); *يُوزِيْمِي yüzümü* 65 ~ *يُوزِيْم yüzüm* 2542, 7913, 8025... (14 örnek).

Tekli kullanım

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: *زَارِيْعِيْم zārılığım* 52, *أَوْصَافِيْمِي evşāfımı* 59, *كَمَالَاتِيْم kemālātım* 60, *چِيْغِيْمِنْدَه çigiminde* 1137, *پَرْتَوِيْمِي pertevimi*⁹ 7717, *عَزِيْتِيْم izzetim* 146.

+(I)mUz ~ +(U)mUz

Çokluk 1. kişi iyelik ekinin ünlüsü ve yardımcı ünlüsü, ET’de dudak uyumuna bağlıdır: *elimiz* “ülkemiz”, *törümüz* “törellerimiz”... (Tekin, 2016: 98). EOT’de ekin ünlüsü ve yardımcı ünlüsü yuvarlaktır ve düz ünlülü tabanlarda uyum dışıdır: *içümüz, işümüz, yârumuz*... (Timurtaş, 2012: 65). XVI. yüzyılda ek ünlüsü düzensizlik safhasına girmiştir, ekin yardımcı ünlüsü ise geçiş safhasındadır (Kartallıoğlu, 2011: 442). Metnimizde bu ekin yardımcı ünlüsünün genellikle uyuma girdiği, bir örnekte ise ters uyumsuzluk örneği gösterdiği tespit edilmiştir.

İkili kullanım

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü ~ yuvarlak yardımcı ünlü: *دِيْنِيْمِيْم dīnimüz* 6695 ~ *دِيْنِيْمِيْم dīnimüz* 3255, *قَاتِيْمِيْمِرْدَه katımızda* 4483 ~ *قَاتِيْمِيْمِرْدَه katımuza* 3954, *صَبْرِيْمِيْم صبرımız* 6641 ~ *صَبْرِيْمِيْم صبرımız* 6350.

Yuvarlak ünlülü taban+düz yardımcı ünlü (ters uyumsuzluk) ~ yuvarlak yardımcı ünlü: *مَقْصُودِيْمِيْم maqşūdımız* 2836 ~ *مَقْصُودِيْمِيْم maqşūdımız* 1327.

⁸ Bu iki örnekte kalıplaşmış imla gereği yuvarlak ünlüye işaret eden ötrenin yanı sıra düz ünlüye gösteren ve dudak uyumuna işaret eden ye (ى) de kullanılması dikkat çekicidir.

⁹ 1449 tarihli müellif hattında *پَرْتَوِيْمِيْم pertevümü* olarak yazılmıştır.

Tekli kullanım

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: اَلِيْمُوْزُ *elimüz* 8276, عَلِمْمُوْزُ *ilmimüz* 869, حَالِمْمُوْزُ *hālimüz* 3038, اَللَّرِيْمُوْزُ *ellerimüz* 3138, كُوْزُلَّرِيْمُوْزُ *gözlerimüz* 5825, كِيْمِيْمُوْزُ *kimimüz* 6170, عِرْفَانِيْمُوْزُ *irfānımız* 8522, حَقَقْمُوْزُ *hāqqımız* 5553, دِرْكَاهْمُوْزْدَنْ *dergāhimuzdan* 5840, مَالِيْمُوْزُ *mālimuz* 5892, اِلٰهِيْمُوْزُ *ilāhimuz* 6266, زَكَاتِيْمُوْزِي *zekātımız* 6615.

Düz ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: اَللَّهُمُّزْدَنْ *Allāh'umuzdan* 5840; عَيْنْمُوْزُ *'aynumuz* 2552; جَانْمُوْزُ *cānımız* 2929, 6626; جَوَابُوْمُوْزُ *cevābumuz* 4152, 5171; جِبَابُوْمُوْزُ *hicābumuz* 5898; حُوْشَلُوْغُمُوْزْدَنْ *hoşluğumuzdan* 6802; كِتَابُوْمُوْزُ *kitābumuz* 4803; صُوْجُوْمُوْزُ *şuçumuz* 279; سُلْطَانِيْمُوْزُ *sulṭānımız* 6626; ظَنْمُوْزُ *ẓannımız* 3145.

+(I)η ~ +(U)η

Teklik 2. kişi iyelik ekinin yardımcı ünlüsü, ET'de dudak uyumuna bağlıdır: *kanıη* “kanın”, *siηōkūη* “kemiklerin”... (Tekin, 2016: 98). Bu ekin yardımcı ünlüsü EOT metinlerinde yuvarlaktır: *gözūη, adūη*... (Gülsevin, 2011: 12). Kartalhoğlu, incelediği XVI. yüzyıla ait Arap harfli metinlerde ekin EOT'deki durumunu koruduğunu, düz tabanlı sadece iki örnekte uyuma girdiğini ifade eder (2011: 453). Metnimizde düz tabanlı beş örnekte ekin yardımcı ünlüsünün uyuma girdiği görülmektedir.

İkili kullanım

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü ~ yuvarlak yardımcı ünlü: اَدِيْη 140 ~ اَدِيْη 1015, 4448; جَانِيْη 54, 923 ~ جَانِيْη 722, 1246, 3620... (21 örnek); اَمْتَلَرُكْدَانِيْη *ümmetlerüñdeniz*¹⁰ 6664 ~ اَمْتَلَرُك *ümmetlerüñ* 2205, 6667, 6681; اَمْرُكْدَه نُر *emriñdedür* 84 ~ اَمْرُك *emrüñ* 1098, 1128, 5752.

Yuvarlak ünlülü taban+düz yardımcı ünlü (ters uyumsuzluk) ~ yuvarlak yardımcı ünlü: حُسْنِيْηْدَه 4989 ~ حُسْنِيْη 3075, 8715, 8732; حُكْمِيْη 82, 84, 1204 ~ حُكْمُوْك *hükmiñ* 1285, 2736, 2902 (7 örnek).

Tekli kullanım

Düz ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: اَعْطِيَاتِيْη 1035; اَوِيْη 1051; اَيَاغِيْη 965; بَاشِيْη 965; بِنَاتِيْη 1035; دِيْئَارِيْη 1027; فَضْلِيْη 70, 1061, 5894...

-(I)n- ~ -(U)n-

Fiilden fiil türeterek dönüşlü ve edilgen çatı oluşturan bu ekin yardımcı ünlüsü, ET'de dudak uyumuna bağlıdır: *kılın-* “doğmak”, *ötün-* “arz etmek”... (Tekin, 2016:

¹⁰ 1449 tarihli müellif hattında اَمْتَلَرُكْدَانِيْη *ümmetlerüñdeniz* olarak yazılmıştır.

91). Bu ekin yardımcı ünlüsü EOT’de genellikle düz kullanılmakla birlikte yuvarlak kullanıldığı örnekler de rastlanır: *görin-*, *sevin-*, *oğun-*... (Gülsevin, 2011: 140). XVI. yüzyılda geçiş safhasında olan ek (Kartallıoğlu, 2011: 195), metnimizde yuvarlak tabanlı bazı örneklerde dudak uyumuna girmiştir.

İkili kullanım

Yuvarlak ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü ~ düz yardımcı ünlü: بُولْتَمَزْ *bulun-* 457, 6978, 7521... (21 örnek) ~ بُولْتَمَزْ *bulun-* 203, 731, 7072... (17 örnek); كُورْتَمَزْ *görün-* 3832, 7683, 8358... (8 örnek) ~ كُورْتَمَزْ *görün-* 2680, 7174, 7773... (15 örnek); طُولْتَمَزْ *tolun-* 4492, 6585, 7856... (4 örnek) ~ طُولْتَمَزْ *tolun-* 959, 4816, 7384... (4 örnek); اُورْتَمَزْ *urun-* 4986, 7628 ~ اُورْتَمَزْ *urun-* 5111, 7369, 7761.

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü ~ yuvarlak yardımcı ünlü (ters uyumsuzluk): بِلِينَه *bilin-* 2164, 3414, 5271... (63 örnek); بِلِينَه *bilin-* 872.

Tekli kullanım

Yuvarlak ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: صُوَيْتَمِشْسِينْ *şoyun-* 2796; اُولْتَمِشْدَرْ *olun-* 221, 5497, 7510.

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: چَالِنْدِي *çalın-* 3760; اِدِنْدِيلَرْ *edin-* 4737, 4775, 8435... (38 örnek); سَوْنِدِي *sevin-* 137, 932, 1194... (13 örnek).

-(I)η / -(I)ηUz ~ -(U)η / -(U)ηUz

Emir kipi 2. teklik kişi ekinin yardımcı ünlüsü, ET’de dudak uyumuna bağlıdır: *oloruη* “oturun”, *keliη* “gelin”... (Tekin, 2016: 164). EOT’de bu ekin ünlüsü ve yardımcı ünlüsü yuvarlaktır: *buluη*, *eydüη*, *kaluηuz*... (Timurtaş, 2012: 130). XVI. yüzyıl metinlerinde bu ekin ünlüsü düzensizlik safhasında, yardımcı ünlüsü ise geçiş safhasındadır (Kartallıoğlu, 2011: 461). Metnimizde ise düz tabanlı bazı örneklerde ekin yardımcı ünlüsü uyuma girmiştir.

İkili kullanım

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü ~ yuvarlak yardımcı ünlü: بِلِيْڭ *bilin* 83, 909 ~ بِلُوْڭ *bilin* 848, 1294, 1295... (41 örnek); كَالِيْڭ *kalin* 77, 177 ~ كَالِيْڭ *kalin* 697, 936, 1295... (14 örnek).

Tekli kullanım

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: بِلِيْڭُوْز *bilinüz* 2873, 3704, 4237; چَالِيْڭ *çalın* 2630.

Yuvarlak ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: بُولُوشُ *buluş* 8042, 8045, 8053... (4 örnek); گۆرۈش *görüŧ* 1567, 3026, 6583... (8 örnek); اولۇش *oluş* 3504; اوتۇرۇش *oturuş* 3823, 7912, 8002... (5 örnek).

+(I)ŋUz ~ +(U)ŋUz

Çokluk 2. kişi iyelik ekinin yardımcı ünlüsü ET'de uyuma bağlıdır: *kañıñız* “babanız”, *kunçuyunuz* “prensesiniz”... (Tekin, 2016: 99). EOT metinlerinde ise ekin ünlüsü ve yardımcı ünlüsü yuvarlaktır: *başunuz*, *gözünüz*... (Gülsevin, 2011: 12). XVI. yüzyıl metinlerinde uyumsuzluk safhasında olan bu ekin (Kartallıoğlu, 2011: 470) yardımcı ünlüsü metnimizde düz tabanlı birçok örnekte uyuma girmiştir.

İkili kullanım

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü ~ yuvarlak yardımcı ünlü: حاجاتۇڭۇز *hācātuñuz* 1405, 6037 ~ حاجاتۇڭۇز *hācātuñuz* 6035; نەفسۇڭۇز *nefsünüz* 3306, 6186, 8008 ~ نەفسۇڭۇز *nefsünüz* 6178; دىنىڭۇز *dīnünüz* 6550 ~ دىنىڭۇز *dīnünüz* 6164.

Tekli kullanım

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: اۋيۇش *ayıñuz* 3303; صلواتىڭۇزى *şalavātuñuzı* 4246; قىلچىلارۇڭۇز *qılıçlarıñuz* 2943; ىرۇشۇڭۇزى *ırzuñuzı* 3293; اڭلۇشۇڭۇز *ođluñuz* 3293, 5030; مالىڭۇزدىن *mālınuzdan* 3306; قىيىڭۇزى *qayıñuzı* 3781; ىظھارىڭۇز *izhārıñuz* 83; باشىڭۇز *başıñuz* 6282; شىبرىڭۇز *şabrıñuz* 6350; اڭلۇشۇڭۇز *ađlıñuz* 6712; ياراڭۇزى *yaradıñuzı* 3762; خالىڭۇز *hālınüz* 5571; كىملىڭۇز *kemālınüz* 7412, 7414.

Düz ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: هاجەتۇڭۇز *hācetiñüz* 6037.

Yuvarlak ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: بوينۇشۇڭۇز *boynuñuzda* 6610; دوستلارۇڭۇز *doŧlarıñuz* 5798, 5955; كۆشكۈڭۇز *köşküñüz* 8046...

-(I)ş- ~ -(U)ş-

Fiilden fiil türeten işteşlik ekinin yardımcı ünlüsü ET'de dudak uyumuna bağlıdır: *sözleş-*, *sünüş-* “savaşmak”... (Ölmez, 2019: 70). Bu ek, EOT metinlerinde düz ünlüyle kullanılır: *görüş-*, *bakış-*... (Gülsevin, 2011: 141). XVI. yüzyılda geçiş safhasında olan bu ekin yardımcı ünlüsü (Kartallıoğlu, 2011: 214) metnimizde genellikle dudak uyumuna bağlıdır.

İkili kullanım

Yuvarlak ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü ~ düz yardımcı ünlü: بولۇشى *buluş-* 924, 4819, 7558... (8 örnek); بولۇشە *buluş-* 5534, 8318; دۈرۈشۈب *dürüş-* 2750 ~ دۈرۈشۈر *dürüş-* 3023, 6863, 7452... (7 örnek); تۇتۇش *tutuş-* 7678, 8233 ~ تۇتۇشە *tutuş-* 6831.

Tekli kullanım

Yuvarlak ünlülü taban+yuvarlak yardımcı ünlü: كُورُشِدِ *görüŧ-* 1990, 4304, 7254; دُورُشِه *duruŧ-* 5002.

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: اِيرِشِدِي *eriŧ-* 93, 2397, 1797... (305 örnek); بِيشِدِي *bitiŧ-* 182, 397; يَتِشُورَه *yetiŧ-* / *yetiŧ-* 1686, 6564, 6831... (19 örnek).

-(I)t-

Fiilden fiil türeten ve ettirgen çatı oluşturan bu ekin yardımcı ünlüsü ET’de dudak uyumuna bağlıdır: *ayıt-* “sormak”, *töküt-* “dökmek”... (Tekin, 2016: 92). EOT’de düz kullanılır: *eyit-*, *okıt-*, *korķıt-*... (Timurtaş, 2012: 117, Gülsevin, 2011: 139). XVI. yüzyıl Arap harfli metinlerde dudak uyumuna bağlı olan bu ekin yardımcı ünlüsü (Kartallıoğlu, 2011: 122) metnimizde bir örnek dışında uyuma bağlıdır.

Tekli kullanım

Düz ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: اَقْتِدِي *akıt(d)-* 269, 383, 387... (15 örnek); بَرِكْتِدَالِرْ *berkit(d)-* 2425, 2619, 6833; اَيْتِدِي *eyit-* 26, 3699, 4340... (260 örnek); قَاَرْتِدِي *ķazıt(d)-* 3104, 3270, 7629.

Yuvarlak ünlülü taban+düz yardımcı ünlü: كُورُكُورُ *ķorķıdur* 3495.

Metinde bir eki hem yuvarlak hem düz yardımcı ünlüyle alan sözcük tabanları ve bunlara ait örnek sayıları aŧađıda listelenmiŧtir:

İkili kullanım örneği	Uyumsuz örnek sayısı	Uyumlu örnek sayısı
<i>delük / delik</i>	1	2
<i>bozul- / bozul-</i>	1	3
<i>bükil- / bükül-</i>	3	2
<i>düril- / dürül-</i>	1	1
<i>dökil- / dökül-</i>	4	2
<i>ķonul- / ķonul-</i>	3	3
<i>ķurul- / ķurul-</i>	6	10
<i>ŧorıl- / ŧorul-</i>	7	2
<i>süril- / sürül-</i>	1	1
<i>ıtıl- / ıtıl-</i>	2	1
<i>urıl- / urul-</i>	2	5
<i>adım / adım</i>	5	2
<i>baŧım / baŧım</i>	5	2
<i>dilüm / dilim</i>	8	3
<i>celälüm / celälim</i>	1	1

<i>kalbüm / kalbim</i>	2	2
<i>gözlerüm / gözlerim</i>	5	1
<i>sırrum / sırrım</i>	1	1
<i>cemâlüm / cemâlim</i>	7	1
<i>sözlerüm / sözlerim</i>	1	1
<i>yüregüm / yüregim</i>	3	1
<i>işüm / işim</i>	2	1
<i>sözüm / sözüm</i>	1	46
<i>yüzüm / yüzüm</i>	1	14
<i>dinümüz / dinimiz</i>	2	1
<i>mağşüdümüz / mağşüdümüz</i>	1	1
<i>adı / adı</i>	2	1
<i>cānu / cānu</i>	21	2
<i>ümmetlerü / ümmetleri</i>	3	1
<i>emrü / emri</i>	3	1
<i>hüsni / hüsni</i>	1	3
<i>hükmi / hükmi</i>	3	7
<i>bulun- / bulun-</i>	17	21
<i>görün- / görün-</i>	15	8
<i>tolun- / tolun-</i>	4	4
<i>urun- / urun-</i>	3	2
<i>bilün- / bilin-</i>	1	63
<i>bilün / bilün</i>	41	2
<i>kılun / kılun</i>	14	2
<i>hâcâtunuz / hâcâtunuz</i>	2	1
<i>nefsünüz / nefsunüz</i>	3	1
<i>diniñüz / dinünüz</i>	1	1
<i>buluş- / buluş-</i>	2	8
<i>dürüş- / dürüş-</i>	7	1
<i>tutuş- / tutuş-</i>	1	2

1. Tablo: Metinde ikili kullanım örnekleri.

Sonuç

XVI. yüzyıl Oğuz Türkçesine ait Arap harfli metinler, dudak uyumunun takibi açısından bir geçiş dönemidir ve bu dönemde telif / istinsah edilen eserler bu geçiş evresine özgü uyuma bağlı ve uyum dışı olmak üzere iki farklı imlayla yazılmış örnekler barındırmaktadır.

Muhammediye'nin 1449 tarihli müellif hattıyla yaklaşık bir asır sonra istinsah edilmiş 1556 tarihli nüshası arasında yardımcı ünlünün sözcük tabanının son hecesine dudak uyumu açısından bağlanması konusunda farklılıklar olduğu, 1556 tarihli nüshada yardımcı ünlünün birçok örnekte dudak uyumuna dâhil olduğu görülmüştür.

EOT'de dudak uyumuna bağlı olmayan eklerin XVI. yüzyıl metinleriyle dudak uyumuna girmeye başladığı, incelediğimiz metinde bu geçişin öncelikle sözcük tabanına yakın olan yardımcı ünlüyle başladığına dair çok sayıda örneğe rastlanmıştır.

EOT metinlerde dudak uyumuna bağlı olmayan fiilden isim türeten **-(I)K**, fiilden fiil türeten **-(I)I-** ~ **-(U)I-**, teklik 1. kişi iyelik **+(I)m** ~ **+(U)m**, çokluk 1. kişi iyelik **+(I)mUz** ~ **+(U)mUz**, teklik 2. kişi iyelik **+(I)η** ~ **+(U)η**, emir kipi 2. teklik kişi **-(I)η / -(I)ηUz** ~ **-(U)η / -(U)ηUz**, çokluk 2. kişi iyelik **+(I)ηUz** ~ **+(U)ηUz**, fiilden fiil türeten işteşlik **-(I)ş-** ~ **-(U)ş-** ve fiilden fiil türeten ettirgenlik **-(I)t-** eklerinin yardımcı ünlülerinin metnimizde birçok örnekte uyuma girdiği tespit edilmiştir.

İncelediğimiz metinde 45 sözcük tabanının bir eki hem düz hem yuvarlak yardımcı ünlüyle aldığı (1. Tablo), bazı yardımcı ünlülerin ters uyumsuzluk örneği göstererek (*sözimi, bilün-...*) yeni uyumsuzluklar oluşturduğu, bazı örneklerde (*ölim, şatun*) ise ekin yardımcı ünlüsünün benzeşim ve kalıplaşma gibi sebeplerle dudak uyumu sürecine dâhil olmadığı, bu eklere ait diğer örneklerin tamamında yardımcı ünlünün dudak uyumuna bağlı olduğu tespit edilmiştir.

İncelediğimiz eserdeki dudak uyumu verileri, EOT metinlerinde dudak uyumu açısından nadiren görülen egemen Oğuz boylarının ağız özelliklerinin XVI. yüzyılda metinlere girmeye başladığının tanıklarındır.

Kaynakça

- Banguoğlu, Tahsin (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çelebioğlu, Âmil (1975). *Muhammediye-Kitab-ı Muhammediyye I-II-III-IV*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.
- Çelebioğlu, Âmil (1996). *Muhammediye I-II*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çelebioğlu, Âmil (2018). *Muhammediye-Yazıcıoğlu Mehmed*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Demir, Nurettin ve Yılmaz, Emine (2011). *Türkçe Ses Bilgisi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No.: 2362. Açıköğretim Fakültesi Yayını No.: 1359.
- Deny, John (1995). *Türk Dili Gramerininin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)*. (Çev. Oytun Şahin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Develi, Hayati (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmesi ve Uyumlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Duman, Musa ve Yağmur, Ömer (2010). “-Up Zarf-fiil Ekinin Eski Anadolu Türkçesindeki Fonetik Durumu”. *Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (1-2 Aralık 2010)*. İstanbul: s. 115-153.
- Eraslan, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. Bican (2000). Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. S 585, C. 2000/II. s. 219-225.
- Ergin, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gabain, A. von (2007). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, Gürer (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2018). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kartallıoğlu, Yavuz (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2008). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ölmez, Mehmet (2019). *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*, 2. Baskı. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özkan, Abdurrahman (2008), "Mehekkü'l-İlim ve'l-Ulemâ İsimli Eserde Dudak Uyumu". *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (23-26 Ekim 2007) Bildirileri*. Isparta: 479-496.
- Savran, Hülya (2018). "Türk Dilinde Yuvarlaklaşma Olayı ve Dudak Uyumu". *Türkbilig 2018/35*. s. 89-96.
- Tekin, Talat (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Timurtaş, Faruk Kadri (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Topaloğlu, Ahmet (2019). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Dergâh Yayınları.
- Tulum, Mertol (2002). "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Türkçesi, Sesler ve Uyumlar Üzerine Bir Değerlendirme". *Türkler*, 11. Cilt: s. 489-508. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yazıcıoğlu Mehmet (1449). *Muhammediye* (Müellif Hattı). Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürlüğü Kitaplığı. No.: 431/A. 330 varak.
- Yazıcıoğlu Mehmet (1556). *Muhammediye*. Milli Kütüphane-Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Kitaplığı. Arşiv Numarası: 06 Hk 4950. 278 varak.
- Yılmaz, Kadir (2020). *1556 Tarihli Muhammediye, İnceleme-Metin-Dizin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.